

Լիլիթ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՈՐՈՇ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՍԱՍԻՆ**

Ժամանակակից լեզվաբանության մեջ լեզուն, որպես լեզվաբանական տարրեր գիտակարգերի համակողմանի առարկա, ուսումնասիրվում է իր ծագման, պատմական գարզացման, ներքին կառուցվածքի և հասարակական գործառույթների հիմնահարցերի շրջանակներում: Հետազոտություններ կատարվում են լեզվագիտության այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են լեզուների գուգադրական ու համեմատական քննությունը, լեզուների տիպաբանական բնութագրումը, պատմահամեմատական քերականությունը, լեզվի ընդհանուր տեսությունը, զարգացման տարրեր փոխերում լեզուների կառուցվածքի նկարագրությունը՝ հչյունաբանության և հնչույթաբանության, բառագիտության, դարձվածաբանության, ոճագիտության և այլ ոլորտներում: XX դարից այնպիսի նոր բնագավառներ են զարգացում ապրել, ինչպիսիք են հոգելեզվաբանությունը, հանրալեզվաբանությունը, կառուցվածքային լեզվաբանությունը, նախադրյալներ են ստեղծվել Էկոլեզվաբանության ձևավորման ու զարգացման համար:

ԽI դարում միջլեզվական, միջմշակութային շփումների սերտացման հետևանքով լեզուները որոշ լեզվական մակարդակներով թեև դեռևս ոչ ակնհայտ, բայց և այնպես, տեղաշարժվում են իրենց «քերականական/լեքսիկական սանդղակում» /Յնկովա, 2010: 120/: Քերականական վառ հատկանիշներ ունեցող լեզուները ավելի ու ավելի լեքսիկական կամ նիշային հատկանշական գծեր են ձեռք բերում, ինչպես նաև մի շարք անցանկալի լեզվական ազդեցություններ ու ներքափանցումներ:

Հետևաբար լեզուների հետագա զարգացման միտումները ձևավորելու համար պետք է հաշվի առնել հետևյալ դրույթները.

- լեզվի հետագա զարգացումը դիտարկվում է լեզվի անադրսություն տեսանկյունից, որը սակայն չի բացառում լեզվական հարմարակմանը ենթակա փոխառությունների ներառումը,

- լեզվի զարգացման անհրաժեշտ նախապայման է հանդիսանում նորամուծությունների պարտադիր առկայությունը՝ առանց քերականական և դարձվածաբանական վերափոխման,
- լեզուն դիտարկվում է որպես տվյալ ժողովրդի անփոփոխ, մշտնեցնական սեփականություն, չի բույլատրվում կատարել որևէ փոփոխություն:

Այս դրույթների ուսումնասիրությունը իրականացվում է արագ և խորը փոփոխություններ կրող միջավայրի ու դրա հետ լեզվի փոխհարաբերության ներքո:

Մի շաբթ գիտնականներ նշում են, որ ներկայիս լեզվաբանության մեջ լայն տարածում է գտել սոցիալական, հոգեբանական և փիլիսոփայական կիզակետում ձևավորված «Էկոլեզվաբանություն» հասկացությունը /Երնացկայ, 2003: 123; Ռուդելի, 2012: 16/, որը առաջին անգամ կիրառել է Է. Հաուգենը /Haugen, 1966: 160/:

Վերը ներկայացված հեղինակների կարծիքով հիմնահարցի առաջարկման նորույթը որոշվում է միջավայրի ու լեզվի փոխհարաբերությամբ:

Իր “Экологический аспект корпоративных сайтов” հոդվածում Ի.Ն. Պոտերյախինան՝ ընդհանրացնելով առկա հիմնախնդիրները, մասնավորապես նշում է, որ Էկոլեզվաբանությունը որպես գիտություն միավորում է էկոլոգիան և լեզվաբանությունը, ուսումնասիրում է փոխհարաբերությունները լեզվի, մարդու և նրան շրջապատող միջավայրի միջն, լեզվի վրա ազդող գործոնները և այդ ազդեցության հետևանքները /Потеряхина, 2013: 38/:

Հեղինակն ընդգծում է, որ վերջին տասնամյակներում էկոլեզվաբանությունը զարգանում է երկու, միմյանցից սկզբունքորեն տարբերվող ուղղություններով.

1. Էկոլոգիական լեզվաբանության, որի դեպքում էկոլոգիական տերմինները, հետազոտության սկզբունքներն ու մեթոդները հայտնվում են լեզվում և լեզվագիտությունում,

2. Լեզվային էկոլոգիայի, որն ուսումնասիրում է լեզվաբանությունում էկոլոգիական հարցերի արտացոլումը, օգտագործում է տերմիններն ու մեթոդները, որոնք հետազոտում են լեզվի դերը շրջակա միջավայրի հիմնախնդիրների ներկայացման հարցում:

Կարելի է ենթադրել, որ լեզվաէկոլոգիայի կենտրոնական օբյեկտը՝ լեզվի ու միջավայրի փոխազդեցությունը, պետք է դիտարկել որպես երկակի միավորված գործընթաց՝ արտաքին միջավայրը մարդու, սոցիումի միջոցով ազդում է լեզվի վրա, իսկ լեզուն որպես հոգեւորտի բաղադրիչ ազդում է ամբողջությամբ սոցիումի, անհատի վրա, հասարակության բարոյական ու հոգեկան մակարդակի վրա:

Պոտերյախինան նշում է, որ հասարակությունը պարտավոր է պահպանել լեզուն քայլայիշ ազդակներից այնպես, ինչպես պահպանում է իր ապրելու միջավայրը: Որպես օրինակ, նա ընդգծում է, որ 2000 թ.-ին UNESCO-ի (Միավորած Ազգերի Կրթության, Գիտության և Մշակույթի Կազմակերպության) տվյալների համաձայն անհետացել է 10 լեզու, նույնը սպասվում է 372 լեզվի, որ տարեկան մահանում է 12 լեզու, իսկ XXI դարի վերջում ներկայումս առկա 6000 լեզուներից կմնա ընդամենը 10%-ը /Պոտերյախինա, 2013: 39/:

Այլ գիտնականներ համոզված են, որ այսօր, ինովացիոն գործընթացների արագընթաց դարում, անհրաժեշտություն է առաջացել մտցնելու և կիրառելու «լեզվատոլերանություն» տերմինը՝ համարելով, որ լեզվահանդուրժողականությունն ու պուրիզմը՝ ձևավորում են ինքնատիպ լեզվային անտիմոնիա կամ դիհոտոմիա բացառելով և միաժամանակ լրացնելով միմյանց /Շեմչյան, 2013: 96/:

Լ.Պ. Սոնը նշում է, որ մարդկության պատմության զարգացման ողջ ժամանակաշրջանը բնորոշվում է հաղորդակցության ուղիների ու մերոդների զարգացումով, տեղեկատվության փոխանակմամբ, որոնք ուղեկցվում են լեզուներում առկա հիմնախնդիրների զարգացումով, դրանց նկատմամբ վերաբերունքի փոփոխություններով, որոնց արդյունքում դիտվում է այսպես կոչված «լեզուների փոխառություն» /Соհ, 2013: 27/: Ընդ որում, ներկայումս համացանցային հաղորդակցության մետալեզվի բառային մակարդակի առանձնահատկությունների կարևոր բնութագրիներից մեկը վերը նշված փոխառության կիրառումն է, որպես միջնորդական շփումը խթանող երևոյթ: Տվյալ հիմնախնդիրը ժամանակակից լեզվաբանության կարևորագույն թեմաներից է:

Ամերիկյան լեզվաբան Է. Սեաիրի կարծիքով «լեզուները հազարեալ են լինում ինքնարավարարող» ('self-contained') /Սուլի, 1993: 173/: Հաղորդակցվելու պահանջները ստիպում են նույն լեզվով խո-

սողներին մտնել անմիջական շփման մեջ հարևան կամ մշակութային դռնինան լեզուներով խոսդների հետ:

Գերմանացի լեզվաբան Գ. Շուհարդտը առաջարկում է կիրառել «լեզուների խառնվելը» (fusion of languages) եզրույթը /Շուհարդտ, 2003: 124/: Հարկ է նշել, որ տարրեր ժամանակներում տարրեր հեղինակների կողմից «լեզուների խառնվելը» եզրույթը հասկացվել է յուրովի: Այսպես, Ի. Բողոքեն դե Կուրտենեն «լեզուների խառնվելը» («смешение языков») եզրույթը ընկալել է ոչ միայն որպես լեզվի որևէ տարրի փոխառում, այլ նաև առանձին վերցված անհատի լեզվում կատարվող փոփոխություններ /Бодуэн де Куртенэ, 1963: 363/:

Լ.Վ. Շերբան առաջարկել է «լեզուների խառնվելը» եզրույթը փոխարինել «լեզուների միմյանց փրա ազդելը» եզրույթով, քանի որ «լեզուների խառնվելը» հասկացությունը կարող է թյուր պատկերացում ստեղծել. նման փոխազդեցության ենթարկված լեզուները չպետք է ընկալվեն որպես միմյանց կազմավորմանը հավասարաշափ մասնակցած լեզուներ: Հեղինակի համոզմամբ «լեզուների յուրաքանչյուր փոխազդեցություն պահանջում է գոնե ինչ-որ աստիճանի երկեզու անձանց առկայություն» /Պերճա, 1958: 42/:

Մինչև XX դարի սկզբը լեզվաբանները կիրառել են Ն. Մառի կողմից առաջարկված կենսաբանությունում լայնորեն օգտագործվող «խաչասերում», «մետխացում» և «հիպրիդացում» եզրույթները /Mapp, 1933: 80/:

Սոն՝ ուսումնասիրել է ուսուական թերթերի հրապարախոսական տեքստերում անգլիական եզրույթների փոխառման գործնթացը 2010-2011 թթ.-ին /Сон, 2013: 28/: Փոխառված բառերի տեսակարար կշռը ըստ թեմաների արտահայտվել է գրեթե այնպես, ինչպես մեր ուսումնասիրության տվյալների համաձայն նույն թեմաներն են արտահայտվել մեր համացանցային կայքերում.

- 45,3% փոխառված է «ֆնտերնետ և տեխնոլոգիա» թեմատիկ խմբից. կոմպյուտեր, դիսպլայ, դրայվեր, մոդեմ, մոնիթորիք, ինտերնետ, կոնտակտ, բլիթեր, սայտ, մուլտիմեդիա, բրաուզեր և այլն,
- 13,8% կազմում են «երաժշտություն, արվեստ, կինո» թեմատիկ խմբից փոխառված բառերը. կաստինգ, մուվի, շոու, բեսթելեր, փանկ, բրիլեր և այլն,

- Երրորդ տեղում են (12,0%) «մոդա և գեղեցկություն» թեմա-տիկ խոմքը. շոփինգ, սփրեյ, մինի և այլն,
- Չորրորդ տեղը (11,8%) զբանացնում են քաղաքականության և տնտեսության շրջանակներում կիրառվող բառերը. պրեզի-դենտ, պառլամենտ, ինագուրացիա, դեպարտամենտ, լեզի-տիմ, բիզնես, մարկետինգ և այլն
- Իինգերորդ խմբում (10,9%) ներառնվել են սպորտում օգտագործվող բառերը. ֆիբնես, մատչ, կոֆե-բրեյք և այլն,
- Վեցերորդ հորիզոնականը զբանացնում են գաստրոնոմիայից փոխառված բառերը. համբուրգեր, չիզբուրգեր, կետչուայ, լանչ, սենդվիչ և այլն (6,2%):

Այս պատկերն օրինաչափ է և պայմանավորված է մի կողմից բարձր տեխնոլոգիաների ի հայտ գալով և լեզվում նոր երևոյթներ նշանակող նոր բառերի ներհոսքով, մյուս կողմից այլալեզու բառերի ներքափանցման համար միջոց դարձած բարձր տեխնոլոգիաներով։ Ընդ որում, նման պատկեր դիտվում է նաև այլ երկրներում, քանի որ գլոբալացիան ազդում է ողջ միջազգային հանրության վրա։ Որպես օրինակ Լ.Պ. Սոլը ներկայացնում է Խապանիան, որտեղ պատկերը գրեթե նույնն է ինչ որ Ռուսաստանում։ Երկու երկրներում էլ միտում կա փոխառել այն բառերը, որոնք տվյալ լեզվում չունեն իրենց համարժեքը։ Հեղինակն իր մտահոգությունն է հայտնում, որ ներկայումս անգամ համարժեք բառերի առկայության պարագայում դիտվում է բառերի փոխառության անվերահսկելի մի գործնքաց, որը ենթադրում է հատկապես տեղեկատվական միջավայրում այդ բառերի ներառում։

Վ. Նաումովի կարծիքով «Լեզուն սկսում է ապրել ինքնուրույն կյանքով, եթե այն կոնկրետ ժամանակահատվածում ձեռք է բերում ավարտուն տեսք» /Նայմով, 2010: 8/։

Հայոց լեզուն անցել է իր զարգացման պատմական մի քանի ժամանակաշրջաններ, ներկայումս թևակոյիսել է նոր փուլ, եթե բառերի փոխառության տեսակետից առկա են արտավեզվարանական մի շարք պատճառներ՝ պայմանավորված ՀՀ ներգրավմանք միջազգային տնտեսական ոլորտ, քաղաքական հանակարգի փոփոխությամբ, տեխնոլոգիաների սրբնաբաց զարգացումով։ ՀՀ-ում իրականացվում է համացանցի համընդանուր ներդրում՝ նոր եզրույթների ձևավորմամբ, որոնք իրենց հայերեն համարժեքը դեռևս չունեն։

Անգլիական բառերի ներթափանցումը արդեն խսկ դարձել է խիստ արդիական լեզվաբանական հիմնախնդիր, որը սկսում է ձեռք բերել քաղաքական երանգ:

Ըստ այդմ էլ, ՀՀ-ում ներկայումս դիտվում է իրարամերժ երկու գործընթաց.

- հայոց լեզվում սկսել է անգլիական բառերի փոխառում. հաշվի չառնելով համարժեք բառերի առկայությունը, գերակայությունը տրվում է անգլերեն համարժեք բառերին,
- լեզվաբանները տառացիորեն թարգմանում են բառերը՝ աղճատելով դրանց իմաստը, և ինչու ոչ երբեմն աղավաղելով, դարձնելով իմաստազորկ, ոչ հազվադեպ փոխելով եզրույթով հաղորդվելիք հասկացությունը:

Բերենք մի քանի օրինակներ.

- հոք-դեսքինզը թարգմանվում է որպես «քեժ սեղանների համակարգ», ինվոյսը՝ «ապրանքագիր», IPO-ն՝ «քաժննետոմսների առաջին առաջարկություն»,
- տանկը դարձել է «հրասայլ», սակայն դեռ «տանկային ճակատամարտ», «տանկիստ» բառերի թարգմանությունները չկան,
- ֆազոցիտոզը ներկայացվում է որպես բջջակերություն, մինչդեռ այն նշանակում է ֆազոցիտների կողմից մակրոմոլեկուլային համալիրների կամ մասնիկների, բակտերիաների կլանում,
- որոշ դեպքերում եզրույթի բառացի, ոչ իմաստային թարգմանությունը տվյալ եզրույթը դարձնում է տիաճ արտահայտություն:

Ներկայիս մեր բառապաշարում տարբեր լեզուներից փոխառված են ժամանակների փորձությունն անցած, արդեն հայացված թազմարիվ բառեր, եզրույթներ, հասկացություններ, որոնք ճիշտ են արտացոլում դիտվող երևույթը, դառնում հիմք նոր բառերի ու եզրույթների ստեղծման, ընկալելի են, հասկանալի ու կիրառելի կոնկրետ ոլորտում:

Ընդհանրացնելով, կարելի է կատարել մի շարք եզրահանգումներ.

- բառերի ճիշտ փոխառումը հարստացնում է լեզուն, լեզուների ընտանիքում դարձնում այն ավելի ճկուն, հարմարված և

ներդաշնակ. չնայած լեզվին հատուկ են օտարամերժությունն ու կարծրատիպությունը, բայց միննույն ժամանակ նրան հատկանշական է նաև նորամուծությունների հոսքի պայմաններում լեզվի անըդահատ զարգացումը,

- Վաղուց ընդունված և լայն կիրառում գտած ու արդեն իսկ ժամանակի փորձությունն անցած ու առօրյայում իր տեղը ունեցող եզրույթների նորօրյա բարգմանություններն աղճատում են պատկերացումները, հասկացությունները, վերջիններս դարձնում ոչ միայն անհասկանալի, այլ նաև ծիծառելի ու զավեշտական,
- Իոգ տանելով հայոց լեզվի անաղարտության, պահպանման, հետագա զարգացման ապահովման նախն, մենք միաժամանակ պետք է զերծ մնանք միանգամայն ավելորդ սնապարձությունից, կարողանանք այնպես անել, որ մեր լեզուն շարունակի իր ուրույն տեղն ունենալ աշխարհի ժողովուրդների լեզուների ընտանիքում, մշակենք դրան հասնելու ճիշտ ու հիմնավորված մերողները, ուղիները, ընտրենք այսպես կոչված «ոսկյա միջինը»:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Зубкова Л.Г. Принцип знака в системе языке. М: Языки славянской культуры, 2010.
2. Бернацкая А.А. О трех аспектах экологии языка // Вестник КрасГУ. Гуманитарные науки. Филология и журналистика, № 4, Красноярск, 2003.
3. Руделёв В.Г. Проблемы экологии современного русского языка. Задачи и трудности их скорейшего разрешения // Экология языка и речи: Материалы Междунар. науч. конф. (17-18 ноября 2012 г.). Тамбов, 2012.
4. Haugen E. The Ecology of Language: Essays by E. Haugen. Stanford: Stanford University Press, 1966.
5. Потеряхина И.Н. Эколингвистический аспект корпоративных сайтов // VII международная научная конференция «Язык, культура, общество» (26-29 сентября, 2013), М., 2013.
6. Шемчук Ю.М. Лингвотолерантность в эпоху глобализации // Вестник МГТУ им. Шолохова. Филолог. науки., №1, 2013.

7. Сон Л.П. Метаязык интернет-коммуникации: проблема заимствований (на материале испанского и русского публицистического текста) // Известия Саратовского университета. Сер. Филология. Журналистика, вып. 1. Саратов, 2013.
8. Сепир Э. Избранные труды по языкоznанию и культурологии. М., 1993.
9. Шухардт Г. О классификации романских диалектов // Избранные статьи по языкоznанию. М.: Едиториал УРСС, 2003.
10. Бодуэн де Куртенэ И. Избранные труды по общему языкоznанию. М., 1963.
11. Щерба Л.В. О понятии смешения языков // Щерба Л.В. Избранные труды по языкоznанию и фонетике. Л., 1958.
12. Марр Н.Я. Избранные работы, том 1. Этапы развития яфетической теории. Л.: Издательство ГАИМК, 1933.
13. Наумов В.В. Государство и язык. Формулы власти и безвластия. М., 2010.
14. Вайнрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования. Киев, 1987.
15. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избранные труды. М.: Наука, 1977.

Л. САРГСЯН – *O некоторых тенденциях развития языкоznания.* – Изучение развития языкоznания происходит в условиях всеобщей глобализации, а также в контексте взаимоотношений языка и воздействующих на него факторов окружающей среды. Форма и содержание языка постоянно находятся под воздействием тенденций, сформировавшихся в процессе развития межъязыковых контактов. Для сохранения чистоты и «духа языка», а также для ограничения материализованных изменений во всех аспектах языка применяются некоторые научные подходы, обеспечивающие развитие языка по внутренним законам при воздействии внешних факторов.

L. SARGSYAN – *On Trends in the Development of Linguistics.* – Globalisation has influenced irreversibly the development of language, which is viewed within the framework of the environmental and language correlation. The form, the content and the maintenance of language are all dependent on trends guiding and moulding the development of a language as a system of linguistic signs. To avoid the occurrence of a range of detrimental transformations a set of "purity" measures are to be taken into consideration.